

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
God. 34, br. 3, 65-96, ZAGREB, VELJAČA 1987.

IN MEMORIAM

AKADEMIK JOSIP HAMM

(3. XII. 1905 - 23. XI. 1986)

Teškim gubicima što su, kao po nekom usudnom proumu, u posljednje vrijeme zadesili hrvatsku filologiju – napustili su nas Veljko Gortan, Zdenko Škreb, Josip Torbarina – pridružio se još jedan: umro je Josip Hamm, jedan od vodećih slavista našega vremena, akademik, sveučilišni profesor, učitelj generacija studenata u zemlji i inozemstvu koje je, svojstvima vrsnog predavača i dubokim iskustvom vrhunskog znanstvenika, godinama predano uvodio u svijet slavenske filologije.

Rodio se 3. prosinca 1905. godine u Gatu, seocetu kod Valpova u siromašnoj obitelji. Otac Josip, u mladosti lugar na donjomiholjačkom vlastelinstvu grofa Malátha, odsluživši vojni rok stupa u aktivnu vojnu službu i napreduje do računarskog potčasnika (poslije, u Kraljevini SHS, postaje poručnikom). Nakon izlaska iz vojske živi kao zemljoradnik - kolonist na Kosovu (Miloševo), sa stalnom mišlju o povratku u Gat, kamo sinovi vraćaju njega i majku po svršetku II. svjetskog rata. S neprikrivenim čuvstvom ljubavi i poštovanja, prof. Hamm je u privatnim razgovorima, prisjećajući se djetinjstva i rane mladosti, uvijek govorio napose o svojoj majci Magdaleni, pa je čak i u jedan službeni 'curriculum vitae' unio - istaknuto, u posebnoj alineji - rečenicu: "Najzaslužnija za naš odgoj i za naš život bila je naša majka". Nakon završene klasične gimnazije u Osijeku (kroz srednju se školu probijao instruiranjem - bio je nadareni matematičar) god. 1924, upisuje studij književnosti

na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (zapravo je želio studirati medicinu, no odbijena mu je molba za stipendij). Kada je, međutim, kako sam kaže, "u seminarima Branka Vodnika vidio koliko je u literarnim sudovima subjektivizma" (još kao student polemizirao je s Vodnikom u zagrebačkim *Novostima*), egzaktan i racionalan kakav je bio prelazi na slavistiku "k Boraniću i Ivšiću" i često bi znao reći "nisam se pokajao". Srećom! Jer taj je prelazak za jedno veliko ime obogatio našu filologiju. Nakon apsolutorija (1928) i jednogodišnjeg boravka u Poljskoj (stipendist u Krakovu, Lavovu, Varšavi, studij kod T. Lehra-Spławinskog, J. Rozwadowskog, M. Maleckog, K. Moszynskog...), diplomirao je 1929. godine. Sâm, bez protektora koji bi mu mogli osigurati željeni boravak u Zagrebu i bavljenje znanstvenim radom, prisiljen je, naposljetku (1932), prihvatiti imenovanje za suplenta u Prištini. Otada je 15 godina nastavnik u srednjim školama (Priština, Karlovac, Zagreb).

Na preporuku poznatih poljskih slavista K. Nitscha i M. Maleckog (za koje napominje da su mu jedini omogućili napredovanje u znanosti, daljnje lingvističko usavršavanje) dobiva, ipak, uz nastavničku službu u II. muškoj realnoj gimnaziji u Zagrebu, i mjesto honorarnog lektora za poljski jezik na Filozofskom fakultetu (god. 1933). O intenzitetu usmjerenosti mladog lektora na znanstveni rad svjedoči i činjenica da je već iduće godine doktorirao značajnom disertacijom o leksikografskom radu M. P. Katančića (otkrio je, u stvari, našoj znanstvenoj javnosti Katančićev *Pravoslavnik*). Kao član Društva poljsko-jugoslavenskog prijateljstva, prof. Hamm je poslije izbijanja II. svjetskog rata 1939. god, zajedno s A. Štamparom, J. Benešićem i dr., sudjelovao u akcijama oko ilegalnog prebavljanja Poljaka (koji su stizali preko Mađarske) u Francusku i Englesku. Posljedica te djelatnosti – kao i njegova otvorenog istupa na seminaru za profesore njemačkog jezika u Münchenu (1939) protiv izjave jednog visokog njemačkog funkcionera da su Krakov i Prag 'iskonski njemački gradovi' - bilo je hapšenje od strane Gestapoa po nalogu R. Heydricha god. 1941. i 7^{1/2} mjesečna internacija u Grazu. Prof. dr. Josip Hamm je od god. 1941. i ugovorni predavač staroslavenskog jezika na zagrebačkom Filozofskom fakultetu. O uvjetima njegova djelovanja za vrijeme rata najbolje svjedoči podatak da je između 1941-1945 objavio svega dva rada (*Iz prošlosti glagolske azbuke*, god. 1941. i *Etymologico Illyricum*, god. 1942). Na prijedlog svog nekadašnjeg profesora, dra Stjepana Ivšića, imenovan je god. 1948. docentom za slavensku filologiju s osobitim obzirom na staroslavenski jezik. Izvanredni sveučilišni profesor za staroslavenski jezik i književnost postao je god. 1954, a četiri godine kasnije izabran je za redovitog sveučilišnog profesora. Godine 1960, upravo kada je vršio dužnost pročelnika Zavoda za slavensku filologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, dobiva poziv austrijskog ministarstva prosvjete da prihvati mjesto redovnog profesora slavenske filologije na Filozofskom fakultetu u Beču, da bude, dakle, voditeljem katedre na kojoj su prije njega djelovali prvaci slavistike poput F. Miklošića, V. Jagića ili N. S. Trubeckoja. Tijekom svog 16-godišnjeg profesorskog djelovanja u Beču (1960-1976), prof. Hamm je, sebi svojstvenom energijom, organizacijskim talentom i temeljitošću visoko podigao razinu bečke slavistike: reorganizirao je studij, obogaćujući mu sadržaje uvođenjem niza novih kolegija, uz magistralne interpretacije široke slavističke - jezične i književne - problematike utemeljene na rezultatima najnovijih istraživanja, s punim uvažavanjem suvremenih teorijskih i metodoloških smjeranja u jezikoslovlju i znanosti o književnosti. Kada je, s navršenom 71. godinom života, emeritiran, od 16 predloženih kandidata iz Europe i SAD, za svog nasljednika na bečkoj slavističkoj Katedri osigurao je izbor zagrebačkog kandidata prof. dra Radoslava Katičića.

Karijeru istaknutog sveučilišnog nastavnika i akademika prof. dr. Josip Hamm nije nikada osjećao kao 'sjajnu osamljenost', zabran isključivo kabinetskog bavljenja znanstvenim radom. Naprotiv. Velik dio svog iznimnog radnog potencijala, on je trajno usmjeravao na organizaciju slavističke znanstvenoistraživačke djelatnosti u nas i u međunarodnim relacijama, nalazeći istodobno vremena i za bavljenje problemima aktualne jezične politike ili posve praktičnim zadacima u domeni brige za jezičnu i pravopisnu pravilnost. Propulzivan, neumorno djelatna i dinamičan (sâm je sebe u jednom intervjuu, šaleći se, nazvao Ham-let tj. 'Ham koji leti' - u čemu je, s obzirom na njegova brojna putovanja, bilo mnogo istine), prof. Hamm je, zajedno s msgr. Svetozarom Ritigom i prof. Vjekoslavom Štefanićem, god. 1952. osnovao Staroslavenski institut (nastavak nekadašnje krčke, Vajsove, Staroslavenske akademije) sudjelujući djelatno na pokretanju danas međunarodno uglednih institutskih publikacija: *Slovo* (kojemu je bio i urednikom sve do odlaska u Beč) i *Radovi Staroslavenskog instituta*. Misao vodilja pri svemu tome mu je bila, kako je zabilježio, da se prikupi "kod nas i u svijetu sva važnija glagolitika" te da Institut učini onim "što je i danas - jedinstveni centar za proučavanje najstarije hrvatske i slavenske književnosti pisane glagoljicom". U kontekstu tako osmišljene djelatnosti valja onda ocijeniti inicijativu i nastojanja prof. Hamma oko ekscerpiranja građe za jedinstven pothvat ovog Instituta - izradu rječnika hrvatske redakcije Ćirilova općeslavenskog književnog jezika. Upravo u *Slovu* i *Radovima*, objavio je on svoje najznačajnije rasprave i monografske studije s područja hrvatsko-glagoljske jezično-književne tradicije.

Na istoj je crti živa sudjelovanja u svim sferama vezanim uz probleme jezika i jezikoslovlja i članstvo prof. Hamma u uredništvu osam godišta *Jezika* (od samog početka 1952. do 1960).

Taj rad u *Jeziku* najizravnija je potvrda njegove postojane zauzetosti procesom razvoja i unapređivanja kulture pismenog i usmenog izražavanja, zanimanja za ona brojna, ponekad naoko sitna, praktična pitanja što ih nameće jezična ili ortografska praksa, svakodnevna stvarnost jezika u nas (usp. u svezi s tim npr. naslove nekih članaka prof. Hamma u *Jeziku*: *Sekundarno ije na zapadnom hrvatskom području*, *Imenice s predmetkom pre -*, *Promjena brojeva 2, 3 i 4*, *Narod i puk*, *Pisanje stranih imena*, *Ofanziva i tank ili ofenziva i tenk*, *Uz Vukovićev članak o futuru*, *Kako je Vuk rastavljao riječi*, *O sroku i jeziku u lirskim pjesmama...*).

Karakteristično je, za dinamizam, za onu izrazitu sklonost prof. Hamma organiziraju jezikoslovnoistraživačke djelatnosti, da on npr. vrlo brzo po dolasku u Beč oživljava zamrlu *Association Internationale de Phonologie (AIPHon)* - što su je svojedobno utemeljili N. S. Trubeckoj, A. Martinet i R.O. Jakobson - a koje je počasnim predsjednikom ostao do kraja života. O njegovu znanstveničkom ugledu, širini obveza i teretu njegova angažmana (koji on, međutim, nikada nije spominjao) u upravnim tijelima domaćih i međunarodnih znanstvenih institucija, organizacija, njihovih komiteta i komisija te uredništvima edicija, rječitno govore podaci (u obzir su uzeti oni najvažniji) prema kojima je bio npr. urednik časopisa *Wiener slavistisches Jahrbuch*, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* (Los Angeles - Den Haag), glavni urednik *Njemačko - gradišćanskohrvatskog - hrvatskog rječnika* (Željezo - Eisenstadt), zatim urednik edicija *JAZU Stari pisci hrvatski*, *Hrvatska proza Marulićeva vremena* (ovu je posljednju seriju sâm inicirao i izdao u njoj prve dvije knjige) dviju knjiga *Sabranih djela Jurja Križanića*, a bila mu je povjerena i zadaća priređivača *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika* Julija Benešića (JAZU). Funkcije i

članstva u institucijama i komisijama nisu manje brojna jer je prof. Josip Hamm bio npr. predstojnik *Lingvističkog odjela Balkanske komisije* (osnovane od strane V. Jagića još god. 1897) *Austrijske akademije znanosti*, predsjednik *Međuakademijskog odbora za onomastiku* (sa sjedištem pri JAZU), predsjednik *Komisije za povijest slavistike Međunarodnog komiteta slavista*, potpredsjednik istog Komiteta, član *Međunarodne komisije za rječnik općeslavenskog književnog jezika*. Dopisnim članom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti prof. dr. Josip Hamm postao je 1956, a redovnim 1977. godine. Austrijska akademija znanosti izabrala ga je za pravog člana god. 1966. Bio je dopisni član i Makedonske akademije nauka i umjetnosti. 1973. podijeljen mu je doktorat 'honoris causa' Sveučilišta u Wrocławu, a 1983. doktorat 'honoris causa' Državnog sveučilišta T. G. Ševčenko u Kijevu.

Za svoj dugogodišnji znanstveni rad i uspješno organizacijsko djelovanje na području slavenske filologije koje je predstavljalo izniman doprinos zbližavanju i razvoju znanosti i kultura slavenskih naroda, akademik Hamm primio je, pored ostalih priznanja i nagrada, jugoslavenski Orden rada sa crvenom zastavom, bugarski Orden Kirila i Metodija I stupnja, Zlatni križ za zasluge u borbi za oslobođenje Poljske, Orden zasluga za poljsku kulturu, austrijski Veliki križ za zasluge Pokrajinske vlade Gradišća, a kao najviše društveno priznanje socijalističke republike Hrvatske za znanstveni rad dobio je Nagradu "Božidar Adžija" za životno djelo.

Životni put akademika prof. dra Josipa Hamma završen je 23. studenoga 1986. u Beču.

*

Obzor znanstvenoistraživačkih i stručnih interesa prof. Hamma, erudite i filologa poslovične akribičnosti, bio je zadivljujuće širok. Za njega - kako je razvidno iz naslova preko 250 radova što ih je objavio - nije, praktički, važio suvremeni pojam 'uže specijalnosti' jer je probleme elaborirao na istoj znanstvenovrijednosnoj razini bilo da je riječ o paleoslovenistici, polonistici, poredbenoj slavenskoj gramatici, preciznim dijalektološkim ispitivanjima, dijahronim i sinhronim, o specijalnom glagoljsko paleografskom studiju, leksikografiji, akcentologiji, ili o produbljenim književnopovijesnim i kulturno-povijesnim istraživanjima starije hrvatske književnosti, obradi teme iz povijesti slavenske filologije, o tekstologiji, lingvostilistici.

Bez obzira na značenje što ga imaju - ili su ga u vremenu nastanka imale - njegova *Gramatika* (s čitankom) *poljskog jezika* iz 1935, *Nacrt gramatike poljskog jezika* otisnut sljedeće godine ili *Kratka gramatika hrvatskosrpskog književnog jezika za strance* (1967; iste i I njemačko izdanje), u gramatičarskoj djelatnosti prof. Hamma vrhunski je doseg, neprijeporno, ostvaren *Gramatikom staroslavenskog jezika s Čitankom* (I. izd. 1947, - II. promijenjeno i nadopunjeno izd. 1958), koja sintetizira autorove spoznaje o svim bitnim aspektima ćirilometodske problematike i pruža metodološki izvanredno dobro proumljen uvid u sve razine sustava općeslavenskog književnog jezika. Već 40 godina, te su dvije knjige generacijama studenata zagrebačke - pa onda zadarske i osječke - jugoslavistike i slavistike temeljnim udžbenikom za kolegij 'Gramatika staroslavenskog jezika s književnošću' koji je, zahvaljujući upravo primarnom implusu prof. Hamma, stekao dignitet propedeutike za čitav jezikoslovni dio studija. I makar je taj kolegij po svojim zahtjevima za početnike bio težak, svi smo se kasnije upravo tog studijskog predmeta prisjećali kao nečega u čemu nas je osvajala izrazita predavačeva osobnost, manira kojom je prof. Hamm svoje

studente, kroz predavanja i seminare, uvodio u svijet starih glagoljičkih i ćirilčkih tekstova, upućivao u osnove paleoslovenistike i poredbene slavenske (i indoevropske) gramatike.

Neposrednost u komunikaciji, pedagoški takt i visoka stručna zahtjevnost čine mi se, gledani iz perspektive proteklih 38 godina, kao stvaran uzor kojemu smo - svjesno ili nesvjesno - težili svi mi, a napose oni koji su nastavili svoje djelovanje kao sveučilišni nastavnici. *Filološka, paleoslovenistička edukacija* – predavanja i rad u seminarima – bila je, jasno, tek dio onoga čime je prof. Hamm osiguravao propulziju ovoj struci. Bilo je to *smjernje u širinu*, a njegova *znanstvenoistraživačka, paleoslovenistička djelatnost* po svojim je izvornim, smjelim zaključcima (migraciona hipoteza itd.), po videnjima i prosudbama problemâ iz posve novih motrišta i svojim konačnim dosezima, predstavljala *hod u visinu* postavši ishodišnom točkom, stožerom, kvalitetno novog razdoblja u razvoju čitave jedne oblasti filologijskih znanosti u nas. Prvenstveno u sferi istraživanja sviju aspekata hrvatskog glagolizma, znanstveni je rad prof. Hamma, utemeljen na ogromnom iskustvu, objektivnoj kritičnosti u odnosu prema literaturi o problemu (oštra oporba Cronijinim stavovima o "takozvanoj" glagoljskoj književnosti npr.), metodološkoj dosljednosti i suvremenosti, predstavljao - negdje od 50-ih godina dalje - za mlađe istraživače izazov, autoritativan poticaj koji ih je upućivao na neophodnost aktivnijeg studija glagoljaškog srednjovjekovlja i opravdanost preocjene mnogih dotadanih sudova o (neuočenim) vrijednostima i značajkama tog važnog segmenta hrvatske kulturne i jezično-književne povijesti. Trajno uspinjanje na crti tako osmišljenog istraživačkog postupka – za koji je bitno polaznje u studij od pročitanih izvora - prepoznatljivo je podjednako u inovacijskim, uvijek odmjerenim, uvjerljivo i pažljivo argumentiranim izvodima Hammovih fundamentalnih rasprava kakve su npr. *Glagolizam i njegovo značenje za Južne Slavene* (1956), *Der Glagolismus im mittleren Balkanraum* (1956), *Datiranje glagoljskih tekstova* (1952), *Književni jezik na osnovi staroslavenskog jezika u hrvatskoj književnosti* (1960), *Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika* (1963), *Serbskaja i horvatskaja redakcii obščeslavjanskog literaturnogo jazyka* (1964), *Adhortatio ad poenitentiam* (1966), *Ruska redakcija u glagoljskim spomenicima* (1971), *Hrvatski glagoljaši u Pragu* (1971), *Glagoljica u predrenesansno doba* (1971) *Paterik kod Hrvata* (1974) ili pak u njegovim proosjećanim lucidnim račlabama i prosudbama književno-estetičkih elemenata u djelu Ćirilovu i pisanju „ruk6 grešničih6” najčešće anonimnog srednjovjekovnog glagoljaškog pisca (*Varijante u prijepisima hrvatskih glagoljaša* (1953), *Starohrvatski prijevod "Pjesme nad pjesmama"* (1957), *Jedna glagoljska dvanaesterička pjesma iz XIV stoljeća* (1959), *Zur Verskunst Konstantin - Kyrills* (1964) i dr.).

U stvari, prof. Hamm je prvi u nas, na stranicama navedenih rasprava pronicljivo anticipirao razvoj istraživanja upozorenjima na arbitrarnost i neutemeljenost sudova o izražajnom sivilu hrvatske srednjovjekovne književnosti, ustvrdivši da će buduće stilističke raščlambe otkriti u njenim tekstovima estetičke namjere i estetičke ostvaraje što ih raniji istraživači nisu zamjećivali. Valja reći: bio je do kraja u pravu. I u egdotici glagoljskih biblijsko-liturgijskih tekstova (nepremašena monografija *Judita u hrvatskim glagoljskim brevijarima* (1958), *Psalterium Vindobonense* (1967), *Apokalipsa bosanskih krstjana* (1960) ili kasnosrednjovjekovnih latiničkih narativnih spisa (*Dijalozi Grgura pape, Cvjetići svetog Franje*) kao i pri izdavanju Gundulića (*Gundulićeva Sunčanica* 1962) i dr. ostvarena je radovima prof. Hamma redovito zavidna razina tekstološko-kritičke obrade tako da pojedina od tih izdanja mogu služiti kao modeli za istraživanja takve vrsti. Pa čak i onda kad u nekoj

takvoj tekstoškokritičkoj studiji nismo posve suglasni s autorovim metodološkim postupkom, njegovim zaključcima i izvodima (kao npr. u slučaju knjige *Das glagolitische Missale von Kiew*, 1979) ne mogu mu se odreći nekonvencionalnost, izvornost i prodornost spekulacije.

I dok je jedan pol znanstvenoistraživačkih interesa prof. Hamma pripadao filološkom paleografskom i tekstoškokritičkom studiju starih tekstova, glagoljičkih i ćiriličkih, na drugom su polu bile njegove problemski i tematski vrlo raznovrsne jezikoslovne preokupacije te rasprave s područja povijesti slavenske filologije i kulturne povijesti.

Impozantan je raspon problema s tih područja što ga otkrivamo listajući bibliografiju radova prof. Hamma objavljenih u najuglednijim domaćim i europskim znanstvenim publikacijama. Pred nama je opus s g r a m a t i k a m a (poljskog jezika, staroslavenskog jezika i hrvatskog ili srpskog književnog jezika) i temama iz p o r e d b e n e s l a v e n s k e g r a m a t i k e (*Praslavensko ě i njegov izgovor*, 1957, *Akcentatske opozicije u slavenskim jezicima*, 1958, *Zur Periodisierung der südslavischen Sprachen*, 1962, *Iz prošlosti slavenske fleksije*, 1962, *Slavenski komparativ*, 1963, *Entropy in Slavic Morphology*, 1966, *Phonologische Erwagungen: Das Urslavische*, 1970, *Czynniki w rozwoju form ezasownikowych*, 1973...), h r v a t s k e d i j a l e k t o l o g i j e (*Stokavština donje Podravine*, 1949, *Govor otoka Suska – u suatorstvu, Čakavizam i njegova geneza*, 1957, *Čakavci i Romani* 1960, *Čakavski imperfekt*, 1963...), j e z i k o s l o v n e t e o r i j e (*Strukturalismus in der Wortlehre*, 1969, *Structure and Typology of Dialectal Differentiations*, 1964...), a k c e n t o l o g i j e (*Ze studiów nad akcentem serbohorwackim*, 1937), p r o b e l m a t i k e t r a n s k r i p c i j e (*Problemy slavjanskoj transkripcii* 1969), v e r s i f i k a c i j e, r i t m i z a c i j e i s k a z a (*Problemy stihotvornoj formy v horvatskoj literature XV*, v. 1965, *Ritam i slovo*, 1974...), p o v i j e s t i s l a v e n s k e f i l o l o g i j e (*Rückblick auf die Geschichte der Slavistik und die Slavistik in Jugoslawien*, 1960, *Sto godina bečke slavistike 1950...*), p o l o n i s t i k e (*Suvremena poljska književnost*, 1948, *Vatroslav Jagić i Poljaci*, 1951, *Altpolnisches, aus kroatischen Archiven*, 1952, *Mickiewicz w literaturze serbohorwackiej*, 1956, *Kochanowski kod Južnih Slavena*, 1972...), r u s i s t i k e (*Zur russischen Syntax* 1974), p r o b e l m a t i k e o d n o s a š s g r a f i j e i j e z i k a s t a r i h t e k s t o v a (*Nekotorye zamečanija k dijahroničeskim issledovanijam*, 1965), p r o b e l m a t i k e g r a d i š č a n s k o h r v a t s k o g j e z i k a (*Položaj i značaj gradišćanskohrvatskog jezika unutar slavenske jezične grupe*, 1974, *Osterreich und die Südslaven*, 1973...) i dr.

Mnogo je toga ostalo u nacrtima nedovršeno ili je poneko otkriće predano zaboravu. Sa stanovitom gorčinom, prof. Hamm bilježi u jednom dokumentu kako se nitko nije poslužio rukopisima Česmičkog koje je on pronašao u Leipzigu i Sevilli ili kako se nije iskoristilo onih 500 snimaka protestantske građe snimljenih u Stuttgartu za JAZU, a posebno ističe svoju brigu i nastojanje "da se u našoj Akademiji nađu svi rukopisi Jurja Križanića". Nije, usprkos silnoj radnoj energiji i visokim godinama, uspio ispuniti sve naume, dokončati sve projekte... Neće čak vidjeti niti svoje izdanje *Cvjetića svetog Franje*, niti sudjelovati u radosti vjerojatnog dovršetka svog velikog bečkog projekta: izdanja *Brevijara Vida Omišljana* iz 1396.

Uvijek na realijama egzaktnih podataka građeno razmišljanje o predmetu istraživanja, uz filološku akribiju i intuiciju, bez koje nema istinskog znanstvenog rada te istančani senzibilitet za recepciju tekstova srednjovjekovne književne tradicije, osigurali su znanstvenom radu akademika Josipa Hamma visoko mjesto u domaćoj i svjetskoj slavistici. Iz kom-

pleksnosti, iz sviju znanstvenih i humanih vrijednosti njegova životnog djela raste danas naša spoznaja o težini gubitka, ali i o veličini i značenju opusa predanog u nasljeđe hrvatskoj znanosti i kulturi.

Eduard Hercigonja

GLASNIČKE PREINAKE

Ivo Škarić

Opis izgovora nekog jezika koji se zaustavlja na opisu glasnika (1) znatno je nedostatan i u načelu pogrešan, jer napućuje na to da je ispravnom izgovoru svojstveno čisto i uvijek isto izgovaranje glasnika. U naravi je govora, naprotiv, da se glasnici, kao da su neka mala pokretna živa stvorenja, neprestano prilagođuju jedni drugima, slogu, riječi, rečenici, prozodiji i govornoj izražajnosti te raznim govoru izvanjskim uvjetima: mimici, gesti, položaju i pokretu tijela, smetnji u ustima, buci i ostalim promjenama u govornoj komunikaciji. Ako zanemarimo to migoljenje glasnika, jezični nam oblici u pravom živom govoru mogu ostati sasvim neprozirni, a naše izgovaranje teško, tvrdo i isjeckano. Bez upozorenja o glasničkim prilagodbama, baš ako i znamo engleski jezik, možemo ostati zbunjeni kad čujemo npr. /smajs/, /bed/, ili /čræba/, jer ne prepoznamo u tome *some ice* (samais), *better* (beta) i *trapper* (træpæ). Ili u primjerice francuskom /šepa/ možemo ne prepoznati *je ne sais pas* (žnsepa), a u našem (nестandardnom) /ižde/ možemo ne prepoznati *iziđe*. Neupozoreni na glasničke prilagodbe možemo pomišljati kako Nijemci lome jezik da bi izgovorili one svoje nakupine suglasnika, a oni ih zapravo izgovaraju sasvim lako, glatko i tečno.

I dok smo se možda već i osvjedočili kako se u stranim jezicima i u našim nestandardnim govorima (osim dakako svom)"sve izgovara nečisto", teško možemo zamisliti da je takvo što dopustivo i za naš standardni izgovor, koji kao da se i izdvaja po tome što je "čist". U njemu, misli se, ako se što prilagodbom i mijenja, npr. ako se /k/ iz *čovjek* mijenja u /č/ u *čovječe*, to se čini odlučno, tu je sve "crno na bijelo", sve se piše, ništa se ne krije i ne ostavlja mutnim. Misli se da je širokom transkripcijom (koja se uglavnom podudara s pravopisnim bilježenjem) dovoljno označen i način izgovaranja, pa da je uže bilježenje sitničarenje sumljive ispravnosti (2). A da bi naš standardni izgovor vrijedilo opisivati i istančanije nego što nam omogućuje uska fonetska transkripcija, opire nam se očiglednost.

Nasuprot toj prividnoj očiglednosti značaj se živoga govora, pa i našeg standardnog, krije u prvom redu u posebnom načinu glasničkih preinaka koje je jedan jezik izabrao iz skupa univerzalne ponude. U izgovoru stranaca koji uče naš jezik odmah se čuje strani izgovorni temelj sve ako i zasebne elemente umiju ispravno izgovarati. A i mi prilazeći

¹ U ovom se članku uporablja naziv *glasnik* u značenju izgovornog segmenta (eng. sound, fr. son, nj. Laut) umjesto uobičajenog naziva *glas* da bi se posebnom riječju odvojio od *glasa* u značenju zvuka koji proizvodi grkljan (engl. voice, fr. voix, nj. Stimme). Opravdanje za riječ *glasnik* jest u već prihvaćenim *samoglasnik* i *suglasnik* kojim je *glasnik* zajednički naziv.

² Široka je transkripcija grublji zapis govora, ona obično bilježi samo foneme, pa je to zapravo fonemska ili fonološka transkripcija. Uska transkripcija ili fonetska bilježi sve glasnike, sve alofone i prozodijske glasnike. Prema konvenciji fonološki se zapis stavlja unutar obliha zagrada "()", a fonetski unutar uglatih, ovdje kosih zagrada "/ /".